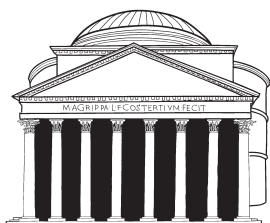

І С Т И Н И

СЕНЕКА

МОРАЛЬНІ ЛИСТИ
ДО ЛУЦІЛІЯ

II

Харків
«ФОЛІО»
2020

Лист LXXXIV

Сенека вітає Луцилія!

(1) Ті поїздки, що проганяють мою в'ялість, корисні, на мою думку, і для здоров'я, і для занять. Чому вони корисні для здоров'я, ти бачиш сам: якщо пристрасть до наук робить мене лінивим і заважає турбуватися про тіло, то так я роблю вправи хоч за чужий рахунок. А чому вони корисні для занять, я тобі поясню. Бо я не припиняю читати, а це, як на мене, необхідно — по-перше, для того, щоб не задовольнятися самим собою, по-друге, щоб, знаючи досліджене іншими, судити про знайдене і думати про те, що ще треба знайти. Читання живить розум і дає втомленому заняттями відпочити за іншим заняттям.

(2) Не можна тільки писати чи тільки читати: одне з цих занять пригнічує і відбирає сили (я маю на увазі перо), друге розсіює і розслабляє. Треба в свою чергу переходити від одного до другого і одне другим міряти, щоб зібране за читанням наше перо перетворювало в щось суттєве.

(3) Ми, так би мовити, повинні наслідувати бджіл, які подорожують у пошуках медоносних квітів, а потім складають принесене в стільники, де воно і перетворюється на мед, і, як сказано у нашого Вергілія,

збирають текучий
Мед і стільники свої наповнюють солодким нектаром

(4) Про бджіл точно не відомо, чи то сік, який вони вибирають з квітів, є готовий мед, чи то вони надають зібраному солодкість якимись домішками і властивістю свого ди-хання. Дехто вважає, що їхнє уміння — не робити мед, а збирати його, і кажуть, що у індусів мед знаходять в листі тростини, де він народжується або як роса, завдяки тамтеш-ньому клімату, або як солодкий і густий сік самої тростини, і що в наших травах є та ж сила, тільки не така явна і приміт-на, а народжені для цього живі істоти вишукують і накопи-чують такий сік. Інші думають, що зібране бджолами з най-ніжніших трав і квітів перетворюється на нову речовину завдяки особливим приправам і змішуванню, не без яко-гось, так би мовити, бродила, яке і зливає різне воедино.

(5) Але, щоб мені не відволікатися від нашого предме-ту, скажу, що і ми повинні наслідувати бджіл: вичитане з різних книг розділяти, тому що окремо все зберігається краще, а потім, з усім старанням і усіма здатностями ро-зуму, злити різні проби і досягти єдиного смаку, так що, навіть якщо буде видно, звідки щось взяте, воно має виг-лядати іншим, ніж там, звідки було взяте. Бо те ж саме в нашому тілі робить без нашого старання сама природа.

(6) З'їдена страва лише обтяжує шлунок, доки залишаєть-ся, якою була, і плаває в ньому твердими шматками; тільки коли змінюється, перетворюється вона на силу і в кров. Не-хай те ж саме буде і з усім, що живить наш розум: не можна, щоб почерпнуте залишалось недоторканим і тому чужим.

(7) Його треба перетравити, інакше це буде страва для пам'яті, а не для розуму. Будемо відданими тому, з чим

згодні, засвоїмо його так, щоб з множини виникло одне, як з окремих чисел виходить одне, коли меншу розрізнену кількість обійме один підрахунок. Те ж саме нехай зробить і наша душа: все, що допомогло їй, нехай вона приховає і показує лиш те, чого сама досягла в результаті.

(8) А якщо і з'явиться в тебе схожість з ким-небудь, кого захоплення підняло в твоїх очах, я хочу, щоб ти наслідував його, як син, а не як портрет: бо портрет мертвий. «Що ж, не можна буде зрозуміти, чії промови ти наслідуєш, чії докази, чи думки?» — Я думаю, інколи і не зрозумієш цього — тоді, коли великий розум надає свій чекан всьому, що побажав взяти від будь-якого зразка, і приведе все до одного.

(9) Хіба ти не бачив, як багато голосів у хорі? І всі вони зливаються в єдиний звук. Є в хорі голоси високі, є низькі, є середні, супроводжують їх флейти, — але окремі голоси приховані, явно чути голос всіх.

(10) Я говорю про хор, який був відомий старим філософам. Під час наших змагань більше співаків, ніж колись бувало глядачів у театрі; всі проходи заповнені рядами співаючих, лави оточені трубачами, з підмостків звучать флейти і органи всіх родів, і з різноголосся виникає злагоженість. Те ж саме хочу я бачити і в нашій душі: нехай вона вмістить багато мистецтв, багато настанов, багато прикладів з різних століть, але нехай все це буде узгодженим.

(11) Ти запитаєш, як цього можна досягти? — Постійною увагою, — не вчиняючи нічого інакше, як за порадою розуму. Якщо ти захочеш його послухатися, він тобі скаже: «Негайно облиш все, за чим гоняться; облиш багатства — вони або небезпечні для власника, або обтяжливі. Облиш насолоди, і тілесні, і духовні, — вони зніжують і розслаб-

ляють. Облиш пошук почестей — це річ спесива, пуста і непостійна, їй немає кінця, вона завжди в тривозі, чи не видно кого попереду, чи немає кого за плечима, завжди мучиться заздрістю, і при тому подвійною. Бачиш, яка нещасна людина, якщо навіть той, кому заздирать, заздрить теж.

(12) Чи бачиш ти ці будинки вельмож, ці пороги, біля яких шумно сваряться ті, що прийшли на поклон? Ти натерпишся образ, щоб увійти, а ще більше — коли увійдеш. Іди повз сходи багатіїв і піднесених насипами перехожих: там ти будеш стояти не тільки над кручею, а й на слизькому місці. Краще спрямує крок сюди, до мудрості: прагни до її спокою, до її достатку!

(13) У справах людських до всього, що на перший погляд підноситься тільки над зовсім вже низьким, ведуть круті і важкі підступи. Нерівною дорогою здираються до вершини почестей. А якщо ти побажаєш зійти на цю висоту, до якої не піднятися фортуні, ти побачиш все, що шанується як найвище, біля своїх ніг, хоч підйом твій буде пологим.

Бувай здоровий.

Лист LXXXV

Сенека вітає Луцилія!

(1) Я тебе щадив і до цього часу задовольнявся малим: пропускаючи все заплутане, давав тобі тільки спробувати докази, які наші подають у підтвердження того, що однієї добродетності досить, щоб зробити життя вповні щасливим. А тепер ти велиш мені викласти всі умовиводи, скільки їх є, — і наші, і придумані з тим, щоб виставити нас на сміх; та якщо я захочу це зробити, вийде не лист, а

книга. Я багато разів запевняв тебе, що не знаходжу в доказах цього роду ніякого задоволення. Соромно виходити на битву в ім'я богів і людей, озброївшись шилом.

(2) «Розумна людина невибаглива; невибагливий стійкий; стійкий безтурботний; безтурботний не знає смутку; хто не знає смутку, той блаженний; значить, розумний блаженний, а розумності досить для блаженного життя».

(3) Ось що заперечують на цей умовивід деякі перипатетики. Безтурботний, і стійкий, і той, хто не знає смутку — все це треба тлумачити так: «безтурботним» зветься не той, хто ніколи не хвилюється, а той, хто хвилюється рідко і стримано; і «той, хто не знає смутку», за їхніми словами, — це той, хто смутку не піддається, хто грішить цією вадою не часто і не дуже сильно, бо людська природа відмовила нам в тому, щоб чиясь душа була недоступною для смутку, а мудреця скорбота не перемагає, не зачіпає, і таке інше в цьому роді, у відповідності до свого вчення.

(4) Вони не прибирають пристрасті, а зменшують її. Як мало, проте, визнаємо ми за мудрим, якщо він сильніший від найслабших, радісніший від найскорботніших, стриманіший від розгнuzданих, вищий від найнижчих! Що буде, якщо хто-небудь стане захоплено хвалити власну вправність, дивлячись на кривих і калік?

В полі летіла вона по верхів'ях злаків високих,
Не приминаючи ногою стебла і ломких колосків,
Мчала й по морю, шлях по хвилях прокладаючи вправно,
Не встигаючи стопи змочити в солоній пучині.

Ось що таке швидкість, якщо оцінити її саму по собі!
Раптом ти назвеш здоровим того, у кого невеликий жар?
Не дуже сильна хвороба — це вже не здоров'я!

Зміст

Лист LXXXIV	3
Лист LXXXV	6
Лист LXXXVI	17
Лист LXXXVII	22
Лист LXXXVIII	33
Лист LXXXIX	46
Лист XC	53
Лист XCI	67
Лист XCII	73
Лист XCIII	83
Лист XCIV	86
Лист XCV	106
Лист XCVI	127
Лист XCVII	129
Лист XCVIII	133
Лист XCIX	138
Лист C	146

Лист CI	150
Лист CII	154
Лист CIII	162
Лист CIV	164
Лист CV	173
Лист CVI	176
Лист CVII	178
Лист CVIII	181
Лист CIX	192
Лист CX	196
Лист CXI	202
Лист CXII	203
Лист CXIII	204
Лист CXIV	213
Лист CXV	221
Лист CXVI	227
Лист CXVII	229
Лист CXVIII	239
Лист CXIX	244
Лист CXX	248
Лист CXXI	255
Лист CXXII	262
Лист CXXIII	268
Лист CXXIV	273